

ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2001- 2002
ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ «ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ
ΛΑΪΚΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ»
ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ
ΔΙΔΑΣΚΩΝ: ΚΑΡΕΛΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΛΑΤΕΡΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λατέρνα είναι ένα αυτόματο μουσικό όργανο που αν και ογκώδες δεν χρησιμοποιείται μόνο σε κλειστούς χώρους αλλά συχνά μεταφέρεται σε ανοιχτούς χώρους, πλατείες και γειτονιές. Είναι ένα όργανο που δημιούργησε πολλά συναισθήματα στους Έλληνες και βοήθησε πολύ στην εξάπλωση και διάδοση ήχων που είναι αγαπητοί ακόμα και σήμερα. Πολλοί έχουν να πουν κάποια ιστορία που ξέρουν ή έχουν ακούσει γύρω από κάποια λατέρνα. Υπήρξαν όμως και πολλά προβλήματα που την ταλαιπώρησαν μέσα στο πέρασμα του χρόνου με αποτέλεσμα να την περιθωριοποιήσουν. Επίσης πρόβλημα στην μελέτη της δημιουργεί η έλλειψη βιβλιογραφίας, μιας και όποια τυχόν υπάρχει είναι ανεπαρκής έως και λανθασμένη. Αυτό συμβαίνει γιατί οι ερευνητές δεν ασχολήθηκαν με την τέχνη της λατέρνας αλλά προέβησαν σε μια απλή περιγραφή της. Παρόλα αυτά ακόμα και σήμερα υπάρχουν γωνιές και γειτονιές που κάποιος μπορεί να ακούσει και να σιγοτραγουδήσει παλιές αγαπημένες μελωδίες

II. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

A. Το ξεκίνημα

Η πρώτη λατέρνα στην Ελλάδα δημιουργήθηκε γύρω στα 1880. Τότε η συνεργασία του Έλληνα Ιωσήφ Αρμάου και του Ιταλού Jugepe Turconi απέφερε την λατέρνα. Οι δυο τους πολλοί καλοί φίλοι με έντονες μουσικές και κατασκευαστικές δεξιότητες έφτιαξαν στην Κωνσταντινούπολη την πρώτη λατέρνα χωρίς τη σιδερένια βάση που είχαν τα πιάνο γιατί υπήρχαν παρόμοια με τη λατέρνα όργανα στο παρελθόν με σιδερένια όμως βάση (π.χ. η Ρομβία). Οι δυο τους είχαν δημιουργήσει ένα συνεταιρισμό όπου είχαν διαχωρίσει τη δουλειά σε δύο κομμάτια. Ο Turconi ασχολιόταν με το κατασκευαστικό κομμάτι ενώ ο Αρμάος με την καταγραφή, δηλαδή το «σταμπάρισμα» των τραγουδιών.

B. Η εξέλιξη και το τέλος

Η εξέλιξη ήταν ραγδαία. Αν και στην Κωνσταντινούπολη υπήρξαν μόνο 2-3 κατασκευαστές στην Ελλάδα υπολογίζονται σε 60-80. Υπολογίζεται επίσης ότι την περίοδο πριν τον πόλεμο του 1940 υπήρξαν σε Αθήνα και Πειραιά περίπου 40.000 όργανα και άλλα τόσα μόνο στη Θεσσαλονίκη. Ακόμα εκείνη την περίοδο σε κάθε μαγαζί διασκεδάσεως υπήρχαν 6-7 όργανα. Ο πόλεμος όμως στάθηκε τροχοπέδη σε οποιαδήποτε εξέλιξη της λατέρνας. Αν και ήταν πολύ προσιτή στην αρχή της στη διάρκεια του πολέμου κανείς δεν κοίταζε την διασκέδαση. Επίσης πάρα πολλά όργανα καταστράφηκαν λόγω του όγκου τους. Ο τελευταίος κατασκευαστής ήταν από τις Σέρρες όπου έκλεισε το εργαστήριο περίπου στα 1938. Αυτό το μαρτυρούν και οι υπάρχουσες λατέρνες που υπολογίζονται σε νεότερες να είναι εκείνης της εποχής.

Γ. Οι προϋποθέσεις για μια νέα δημιουργία

Μέσα στα χρόνια της ακμής πολλοί ακολούθησαν το πρότυπο του Αρμάου-Turconi και διαχώρισαν την κατασκευή της λατέρνας. Έτσι, σπουδαιότερος «σταμπαδόρος» εξελίχθηκε ο γιος του Αρμάου, Νίκος Αρμάος. Αυτός διέδωσε αργότερα την τέχνη του στο γιο του και αυτός βρήκε μεταλαμπαδευτή τον Αντώνη Νασιόπουλο όπου σε συνεργασία με τον Βασίλη Ιακωβίδη, κορυφαίο τεχνίτη και κουρδιστή πιάνων, κατασκεύασαν ξανά το 1944 τη λατέρνα. Παράλληλα στις Σέρρες, ο Αναστάσιος Τζιώνης συνεχίζει και αυτός να κατασκευάζει με παραδοσιακό τρόπο λατέρνες. Αργότερα (το 2001) ο Ιακωβίδης θα πεθάνει, ο Τζιώνης θα αποσυρθεί (σε ηλικία 97 ετών) και μόνος κατασκευαστής στην Αθήνα θα μείνει ο Νασιόπουλος.

III. ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η λατέρνα είναι ένα αυτόματο μουσικό όργανο που έχει πάρα πολλές ομοιότητες με το πιάνο. Μάλιστα το χαρακτηρίζουν και αυτόματο πιάνο. Χωρίζεται σε δύο μέρη: α) το πάνω μέρος που περιλαμβάνει τις χορδές απ' το πάνω μπαλκόνι μέχρι το κάτω και το ηχείο, β) το κάτω μέρος το κιβώτιο που περιλαμβάνει τον κύλινδρο και τους μηχανισμούς του. Τα πλήκτρα (τα σφυράκια όπως λένε και στο πιάνο) ανήκουν στο κάτω μέρος, ουσιαστικά όμως αποτελούν αυτοτελές κομμάτι. Έτσι κάποιος σε ένα μαγαζί θα διάλεγε πρώτα κάποιο πάνω μέρος και μετά το κάτω και θα τα ένωνε. Οι λατέρνες έχουν 33, 35 ή 37 «φωνές» δηλαδή χορδές, και αυτό είναι και το χαρακτηριστικό για να χαρακτηρίσουμε μια λατέρνα μεγάλη ή μικρή αφού ανάλογα με τις χορδές εξαρτάται και το μέγεθος της τόσο στο ύψος όσο όμως περισσότερο στο πλάτος. Επίσης υπάρχει 1 κουδούνι που δίνει διαφορετικό τόνο στον ήχο. Το κομμάτι που είναι και αυτό ανεξάρτητο όπως τα πλήκτρα και ουσιαστικά παίζει τα συγκεκριμένα τραγούδια είναι ο κύλινδρος. Οι χορδές καταλαμβάνουν 3,5 οκτάβες μία από αυτές είναι μπάσα και είναι μη πλήρη οκτάβα (7 χορδές) οι οποίες είναι χάλκινες. Οι χορδές όλες είναι χορδές πιάνου όπως και τα κλειδιά. Γενικά πολλά υλικά είναι υλικά πιάνου. Το πάνω μπαλκόνι είναι από οξιά για να αντέχει τις εντάσεις (περίπου 5 τόνοι), το ηχείο είναι ερυθρελάτη και ο κύλινδρος φλαμούρι για να καρφώνονται σωστά και σταθερά τα καρφιά. Επίσης υπάρχει μία βίδα ρύθμισης ή

εντάσεως κάτω από το πληκτρολόγιο που φέρνει το πληκτρολόγιο πιο κοντά ή πιο μακριά απ' τον κύλινδρο αυξομειώνοντας την ένταση του παιξίματος. Μια άλλη βίδα η «ρέγουλα» που βρίσκεται αριστερά απ' το πληκτρολόγιο το μετακινεί αριστερά ή δεξιά για να ρυθμίζονται οι μετακινήσεις που οφείλονται σε αλλαγές της υγρασίας ισορροπίας των ξύλων. Τέλος, υπάρχει ένας μοχλός ασφάλισης που ελευθερώνει τον κύλινδρο για να μπορεί αυτό να μετακινηθεί. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κατασκευή της λατέρνας διαρκεί περίπου 3 μήνες.

IV. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Η λειτουργία της λατέρνας βασίζεται στα 2 μέρη της. Στο πάνω όπου παράγεται ο ήχος με τις χορδές και στο κάτω όπου ο κύλινδρος θέτει σε κίνηση τα πλήκτρα. Ο κύλινδρος έχει πάνω του καρφωμένα καρφιά (αυτό είναι το λεγόμενο σταμπάρισμα) και γυρνώντας τημανιβέλα γυρνάει ο κύλινδρος μέσω ενός γραναζιού και ενός στροφάλου. Γυρνώντας λοιπόν ο κύλινδρος ακουμπάνε τα καρφιά του πάνω στα ατσαλάκια (ατσάλινες άκρες 10 περίπου χιλιοστών) που βρίσκονται στην άκρη των πλήκτρων, τα ανασηκώνουν και όταν τα αφήνουν αυτά με τη βοήθεια ελατηρίων προσκρούουν στις χορδές. Για την αλλαγή τραγουδιού σηκώνεται ο μοχλός ασφάλισης και μετακινώντας τον κύλινδρο δεξιά ή αριστερά αλλάζουμε σειρά καρφιών που θα μετακινούν τα πλήκτρα. Η απόσταση μεταξύ 2 πλήκτρων είναι 13 χιλιοστά και έτσι χωράνε μέχρι και 9 τραγουδία σε κάθε κύλινδρο. Η ταχύτητα του τραγουδιού εξαρτάται από το πόσο κοντά μεταξύ τους είναι τα καρφιά, απ' το ύψος τους και απ' την κίνηση τηςμανιβέλας. Έτσι το παίξιμο απαιτεί από τον παίκτη γνώση της σωστής ταχύτητας, σταθερό ρυθμό και μείωση του ρυθμού την τελευταία φορά επανάλιψης του τραγουδιού για να φανεί που αυτό τελειώνει. Επίσης απαραίτητη είναι και η συνοδεία ντεφιού.

V. ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Η λατέρνα απαιτεί συχνή συντήρηση και αυτή είναι απαραίτητη για τη σωστή λειτουργία της και την μακροζωία της. Καταρχήν χρειάζεται κούρδισμα κάθε 1 ή 1,5 μήνα λόγω της έλλειψης σιδερένιας βάσης. Το κούρδισμα γίνεται με διαπασών και είναι απαραίτητο το κούρδισμα ανά οκτάβες. Επίσης χρειάζεται συχνά στο τέλος 2^η και 3^η φορά κούρδισμα μέχρι να σταθεροποιηθεί. Ακόμα χρειάζεται ρεγουλάρισμα ανάλογα με το πρόβλημα που μπορεί να δημιουργηθεί από την αυξομείωση της

υγρασίας. Επίσης συχνά σπάνε πλήκτρα, ατσαλάκια ή χορδές. Χρειάζονται γρασάρισμα τα καρφιά και τα μηχανικά μέρη όπως και λάδωμα. Τέλος, κάθε 2-3 χρόνια μία λατέρνα που παίζει καθημερινά 8 ώρες χρειάζεται αλλαγή κυλίνδρου γιατί λειώνουν τα καρφιά. Έπειτα δεν πρέπει να εκτίθεται σε ρεύμα και μεγάλες αυξομειώσεις υγρασίας.

VI. ΣΤΟΛΙΣΜΑ

Κύριο χαρακτηριστικό της λατέρνας ήταν και είναι το στόλισμά της. Παλαιότερα αποτελούσε και επάγγελμα καθώς υπήρχαν καταστήματα που πουλούσαν στολίδια και άλλα είδη. Είχαν σκεπάσματα από δέρμα σε διάφορα χρώματα, κομμένα, ξεγυρισμένα, με κεντίδια, σκαλισμένα διάτρητα. Αυτές ήταν οι φορεσιές. Υπήρχαν βελούδινα σκεπάσματα με ρέλι, χρυσοκεντήματα με παραστάσεις (π.χ. 2 κοπέλες να κρατούν την ελληνική σημαία ή παραστάσεις από μάχες του '21) Ήταν πολύ φορτωμένες με χάντρες, κομπολόγια, εικόνες ακόμα και κέλυφος χελώνας και ότι άλλο σκεφτόταν ο καθένας. Υπήρχαν σεγαριστά σχέδια με το κλασικό βυζαντινό σχέδιο και η εικόνα που είχαν στο κέντρο ήταν ή της Μαρίας της Πενταγιώτισσας ή της Ρόζα Εσκενάζυ ή 2-3 ακόμα άλλες. Σπάνια κάποιος έβαζε φωτογραφία από αγαπημένο ή συγκεκριμένο του πρόσωπο. Τέλος τα πόδια που στηριζόταν η λατέρνα ήταν ξυλόγλυπτα.

VII. ΣΤΑΜΠΑΡΙΣΜΑ

Το σημαντικότερο ίσως ρόλο στη λατέρνα τον κατέχει ο κύλινδρος. Έτσι ο κατασκευαστής του γινόταν ανέκαθεν διάσημος και έπρεπε να έχει εξαιρετικές μουσικές ικανότητες. Αυτός ονομαζόταν «σταμπαδόρος» ή «καρφωτής». Το σταμπάρισμα είναι μια δύσκολη περίπλοκη διαδικασία και δεν απαιτεί μονάχα μουσικές γνώσεις αλλά και τεχνικές. Αφού το τραγούδι αποτυπωθεί σε παρτιτούρα ο σταμπαδόρος βάζει στην εσωτερική μεριά της λατέρνας και πίσω ακριβώς απ' τημανιβέλα ένα ειδικό «ρολόι». Ακριβώς έξω από τη λατέρνα πάλι πίσω από τημανιβέλα βιδώνει έναν λεπτοδείκτη και τα ευθυγραμμίζει. Ανάλογα με τη χρονική αξία που έχει η νότα γυρίζει τημανιβέλα μέχρι ο λεπτοδείκτης να δείξει την ανάλογη ένδειξη στο ρολόι. Τότε πατάει ελαφρά το πλήκτρο έτσι ώστε το ατσαλάκι στην άκρη να σημαδέψει ελαφρά τον κύλινδρο. Στην αρχή βάζει τη μια σειρά και μετά τα μπάσα. Αφού τελειώσει και τα 9 τραγούδια ξεκινάει το κάρφωμα. Υπάρχουν 3^{ov}

ειδών καρφιά: 1. Πόντοι, καρφιά μήκους 6 χιλιοστών χρησιμοποιούνται για μεγάλες χρονικές αξίες. 2. Τα τέρτσα, καρφιά μήκους 5 χιλιοστών χρησιμοποιούνται κυρίως για τα όγδοα και μπαίνουν σε σειρές. 3. Τρίλιες, καρφιά μήκους 4 χιλιοστών, αιχμηρά προς τα πάνω κοντά, τετραγωνοποιημένα, μπακιρένια. Για κάθε τύπο καρφιού υπάρχει το ανάλογο ζουμπαδάκι που εξασφαλίζει το ισοϋψές κάρφωμα. Όλη η διαδικασία του τυπώματος διαρκεί 20-25 ημέρες. Διασημότερος καρφωτής υπήρξε ο Νίκος Αρμάος. Λόγω της έλλειψης ηχητικών πηγών μπορούσε μόνο ακούγοντας ένα πελάτη να σφυρίζει ένα σκοπό να τον σταμπάρει με 2 ή 3 τρόπους. Έγραφε πολλά τραγούδια και αρκετά από αυτά έγιναν γνωστά ως τραγούδια άλλων που τους έδινε ο Αρμάος όπως η Φαληριώτισσα, Γαρύφαλλο στ' αυτί, Φούστα κλαρωτή, Χασάπικο πολιτικό κ.α. Μεγάλος καημός του ήταν ότι ποτέ δεν κατασκεύασε λατέρνα. Επίσης οι ικανότητές του στην επισκευή ήταν περιορισμένες.

Η ΛΑΤΕΡΝΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Στη σύγχρονη εποχή η λατέρνα είναι πολύ παραμερισμένη και αρκετά σπάνιο θέαμα. Η ζήτηση είναι αρκετά περιορισμένη σε συλλέκτες και κάποιους ελάχιστους μουσικούς. Στην περιοχή της Αττικής υπάρχουν μόνο 8-9 περιπλανώμενοι εκ των οποίων 1 στον Πειραιά, 3 στην Αθήνα, 1 στην Γλυφάδα όπως και κάποιοι γύφτοι οι οποίοι όμως περιπλανώνται σε ολόκληρη την Ελλάδα. Επίσης σε μαγαζιά διασκέδασης πολύ σπάνια βρίσκονται λατέρνες αφού οι δίσκοι, τα γραμμόφωνα και τα Juke box παραμέρισαν τελείως τη λατέρνα μετά το 40. Οι πωλήσεις πλέον γίνονται σπάνια και συνήθως όχι κατόπιν παραγγελίας αλλά αγοράζονται έτοιμα κομμάτια. Τα τραγούδια τα οποία ταυτίστηκαν με τη λατέρνα όπως η Φραγκοσυριανή, Γαρύφαλλο στ' αυτί, Το Τραμ το τελευταίο, Οι θαλασιές οι χάντρες, παραμένουν στο ρεπερτόριο και των καινούργιων οργάνων και υπάρχουν κάποιες προσθήκες σε τραγούδια του Μίμη Πλέσσα ή του Λευτέρη Παπαδόπουλου.